

ROZWÓJ KULTURY EKONOMICZNEJ W WARUNKACH ZRÓŻNICOWANIA REGIONALNEGO OBSZARÓW WIEJSKICH

Grażyna Krzyminiewska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Abstrakt. Artykuł odnosi się do kwestii zindywidualizowania polityki rozwoju regionalnego w zakresie kreowania kultury ekonomicznej. Wskazując na istotę i znaczenie kultury ekonomicznej jako czynnika rozwoju gospodarczego, autorka opowiada się za położeniem nacisku na niektóre instrumenty wsparcia w celu oddziaływania na jej kształt, z uwzględnieniem zróżnicowania regionalnego Polski. Artykuł wykorzystuje dorobek badań socjologicznych i ekonomicznych w oparciu o metodologię *desk research* oraz badania własne.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, kultura ekonomiczna, zróżnicowanie regionalne

WSTĘP

Pomimo znaczących działań czynionych w ostatnich latach, a mających na celu wyrównywanie istniejących dysproporcji i wzmocnienia potencjału rozwojowego wsi, obszary wiejskie Polski charakteryzują się istotnym zróżnicowaniem we wszystkich obszarach życia: społecznego, ekonomicznego, kulturowego. Obszerna lista problemów związanych z niespójnością obszarów wiejskich, a także z nadal znaczącą różnicą zachodzącą pomiędzy obszarami wiejskimi a miastami, skłania do ciągłego stawiania pytań o przyczyny tych zróżnicowań, a przede wszystkim o możliwości uruchamiania mechanizmów (i tworzenia narzędzi) prowadzących do systematycznego podnoszenia poziomu i jakości życia mieszkańców wsi. Dążenie do zwiększania spójności i równoważenia różnic potencjałów rozwojowych pomiędzy regionami nie polega jednak na

unifikacji i znoszeniu charakterystycznych cech regionów, lecz na wykorzystaniu ich cech indywidualnych. Oznacza to odrzucenie wizji rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa według zasady „jeden rozmiar pasuje na wszystkich” na rzecz dostosowania jej do specyfiki regionu [Hałasiewicz 2011].

Niezależnie jednak od tak nakreślonej perspektywy rozwoju, istnieje powszechna zgoda co do niektórych, niezbywalnych w warunkach współczesnego świata, determinantów rozwoju, a mianowicie tych związanych z rozwojem kapitałów: ludzkiego, społecznego, kulturowego, kreatywnego, a także zasobów jednostki i zbiorowości związanych ze sposobami myślenia i działania w sferze gospodarki, a definiowanymi w opracowaniu jako kultura ekonomiczna.

Celem pracy jest pokazanie możliwości wykorzystania wiedzy o kulturze ekonomicznej mieszkańców danych społeczności lokalnych, do wprowadzania rozwiązań w planowanych strategiach rozwoju regionalnego. Poniższe rozważania wpisują się w dyskusję nad metodami uruchamiania mechanizmów likwidowania zróżnicowania regionalnego, poprzez celowe wykorzystanie potencjału tkwiącego w lokalnych zbiorowościach w zakresie wartości i wzorów gospodarowania. Zakłada się tu podejście interdyscyplinarne, wykorzystujące zarówno dorobek badań socjologicznych, jak i ekonomicznych z wykorzystaniem metodologii *desk research* oraz badań własnych¹.

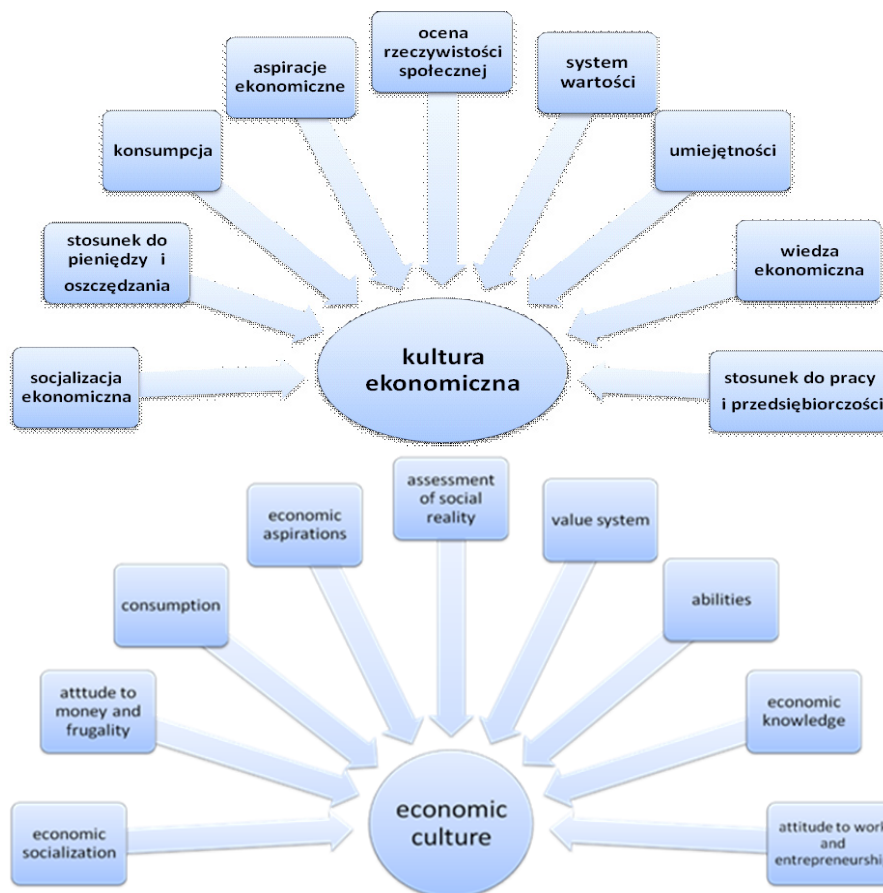
KULTURA EKONOMICZNA CZYNNIKIEM ROZWOJU GOSPODARCZEGO

Przyjęta logika rozumowania opiera się na przekonaniu, że kultura ekonomiczna stanowiąc część szeroko rozumianej kultury, dorobek społeczeństwa wytworzony w rozwoju historycznym, wpływa istotnie na otoczenie, w którym zachodzą procesy ekonomiczne, na normy zachowania się ludzi i jakość stosunków międzyludzkich w organizacjach oraz na warunki rozwijania wiedzy o procesach ekonomicznych, a więc także na rozwój kapitału ludzkiego na potrzeby gospodarki. Kultura ekonomiczna sytuowana wewnątrz konkretnego społeczeństwa (danej zbiorowości społecznej) tworzy jego warstwę bytową w postaci wartości i wytworów ludzkiej działalności. Specyfika kultury ekonomicznej powoduje, że ma ona charakter niesamodzielny, niesamodzielny oraz pochodny, a to znaczy, że może istnieć wyłącznie w obrębie społeczności określonej gospodarki w oparciu o realny byt podmiotów gospodarczych i rzeczy materialnych oraz jest wytwarzana przez jednostkę i jej zbiorowość [Gardocka 2005].

Tak rozumiana kultura ekonomiczna oznacza system wspólny dla określonej zbiorowości wykorzystującej konkretne stosunki produkcji oraz wartości utrwalone w zachowaniach i przedmiotach materialnych. Określa ona: cele i metody postępowania w obszarze aktywności ekonomicznej, kształtuje układ wartości, mechanizmy realizowania wartości obowiązujących kulturze, określa warunki, w jakich cele i metody ich realizacji mogą zyskać akceptację społeczną, wskazuje kryteria, według których można kształtować i poddawać ocenie politykę ekonomiczną.

¹ Analiza jest oparta o technikę badawczą polegającą na analizie danych zastanych pochodzących z różnych źródeł (raportów analitycznych, zestawień danych statystycznych) oraz wzajemnej ich weryfikacji i scalenia. Opiera się również o wieloletnie badania autorki nad kulturą ekonomiczną mieszkańców wsi, a także na badaniach empirycznych, z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, wywiadu oraz focusów.

Definiując kulturę ekonomiczną można przyjąć, iż pod tym pojęciem rozumie się wiele czynników wyznaczających sposób myślenia oraz działania jednostek i grup społecznych w sferze gospodarki. Kultura ekonomiczna, definiowana jako sposób myślenia i działania jednostek i zbiorowości społecznych w sferze gospodarki, może być więc uznana za czynnik rozwoju gospodarczego, gdyż obejmuje swym pojęciem szereg ważnych zmiennych, które mogą przesądzać o potencjalnych możliwościach danej populacji w uczestniczeniu w procesach gospodarczych i w ostatecznym rozrachunku posiadania przewagi konkurencyjnej danej zbiorowości i społeczeństwa jako całości. Zmienne te (wskazane na rys.1) pozwalają na szerokie ujęcie tych czynników, od których zależy ostatecznie sposób funkcjonowania jednostki i zbiorowości w procesach gospodarowania.

Rys. 1. Pojęcie kultury ekonomicznej
Źródło: Krzyminiewska [2010, 2013].

Fig. 1. Concept of economic culture
Source: Krzyminiewska [2010, 2013].

ZRÓŻNICOWANIE REGIONALNE POLSKI

Najnowsze charakterystyki zróżnicowania regionalnego pokazują głębokie podziały w tym zakresie. W raporcie *Polska wieś...* [2012] uznano, że znaczące różnice regionalne są na tyle silne, że można wyróżnić pięć typów gmin.

Pierwszy z nich, obejmujący 30% gmin wiejskich kraju województw centralnej i wschodniej Polski, charakteryzuje się najniższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego ze względu na monofunkcyjną gospodarkę opartą na gospodarstwie rodzinnym (gdzie jest brak innych funkcji gospodarczych), co powoduje, że wzrasta zjawisko starzenia się i defeminizacji populacji, ze względu na małe zapotrzebowanie na pracę najemną i migracje do miast regionalnych. Niski odsetek osób w wieku produkcyjnym pogłębia degradację cywilizacyjną tych obszarów.

Obszar drugi, obejmujący tereny popegeerowskie, opiera się na najemnej sile roboczej wykazując najwyższe w kraju niezrównoważenie rynku pracy, na którym przeważają osoby o niskich kwalifikacjach, bierności społecznej mieszkańców i niskiej przedsiębiorczości pozarolniczej.

Trzeci typ charakteryzuje przeludnienie agrarne, gdzie mamy do czynienia z łączeniem dochodów z gospodarstwa z dochodami z pracy najemnej poza nim, z występującymi licznie gospodarstwami typu samozaopatrzeniowego, monofunkcyjności miast i funkcji wyłącznie rolniczej wsi. Dotyczy on 22% gmin Podkarpacia oraz regionu dawnego Centralnego Okręgu Przemysłowego, centralnej i wschodniej Polski

Wyróżniony czwarty typ wsi, obejmujący 1/5 gmin wiejskich zachodniej części Polski z Wielkopolską jako centrum, Pomorze Gdańskie (Kaszuby), zachodnią część województwa kujawsko-pomorskiego, ziemię lubuską i południową część Mazur, ma charakter wielofunkcyjny, oparty na wysokim stopniu dezagraryzacji lokalnej gospodarki, wysokiej ocenie funkcji nierolniczych i rolniczych i znaczącym udziale nowoczesnego rolnictwa wielkoobszarowego, stanowiącego segment wielofunkcyjnego rozwoju wsi.

Typ piąty jest charakterystyczny dla 8% obszarów ogółu gmin wiejskich w Polsce, które sąsiadują z miastami o regionalnym (wojewódzkim) znaczeniu największych ośrodków metropolitarnych, takich jak: Warszawa, Poznań, Wrocław, Trójmiasto, Kraków, Szczecin i odnoszących korzyści rozwojowe wynikające z walorów przyrodniczych i renty położenia (gminy nadmorskie w pasie nadbrzeżnym).

Wyraźne zróżnicowanie regionalne ma duże znaczenie dla kształtu kultury ekonomicznej mieszkańców, której nie można traktować jako uogólnionej dla mieszkańców wsi jako całości. Mamy tu bowiem do czynienia z odmienną strukturą społeczną będącą wynikiem dominujących cech gospodarki danego regionu, co wpływa na stosunek jednostki do różnych sfer życia gospodarczego. W rezultacie – wartości, wzory zachowań w sferze gospodarowania przekładają się na postawy wobec pracy, poziom przedsiębiorczości, ocenę rzeczywistości wpływającą na gotowość do podejmowania działań, pasywność/mobilność, a także na sposób socjalizowania młodego pokolenia i międzypokoleniowy transfer predyspozycji do sposobu funkcjonowania w gospodarce. Z tego też powodu w poszczególnych częściach kraju większy nacisk należy położyć na te instrumenty wsparcia, które w danych warunkach najszybciej przełożyłyby się na poprawę poziomu i jakości życia mieszkańców (zasadnicze charakterystyki tego problemu zostały przedstawione w tab. 1).

Tabela 1. Kultura ekonomiczna a zróżnicowanie regionalne
Table 1. Economic Culture vs. Regional Diversity

	Typ I Type I	Typ II Type II	Typ III Type III	Typ IV Type IV	Typ V Type V
Cechy kultury ekonomicznej Features of economic culture	tradycyjne cechy gospodarowania oparte na logice środowiskowo-rodzinnej funkcjonowania gospodarstwa rolnego traditional features of economics based on family-environmental logic of farmstead	niski poziom kompetencji społecznych, pasywność i postawy roszczeniowe mieszkańców low level of social competences, passive attitude and aspirational claims of inhabitants	wspólnotowość i gotowość do współdziałania, aktywna postawa wobec pracy commonality and readiness to collaboration along with active attitude towards work and labour	właściwy dla etosu rolnika szacunek dla pracy features specific for farming ethos including respect for work and labour	postawy przedsiębiorcze entrepreneurial attitudes
Kierunki rozwoju kultury ekonomicznej Developmental directions of economic culture	transfer wiedzy ekonomicznej z zakresu finansów, rachunkowości oraz organizacji gospodarstwa rolnego i roli strażnika krajobrazu transfer of economic knowledge from within the areas of finance, accountancy and organization of farmstead including as a landscape protector	przeciwdziałanie reprodukcji kultury ubóstwa, wsparcie edukacyjne dzieci i młodzieży counteracting reproduction of poverty culture along with education support for children and youth	podejmowanie ryzyka w zakresie drobnej przedsiębiorczości, wzrost kompetencji undertaking risk within small entrepreneurship as well as dealing with competition	przedsiębiorczość, mobilność, innowacyjność, wiedza ekologiczna, ekonomiczna, kulturowa, kompetencje z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu, umiejętności kooperacji z interesariuszami zewnętrznymi entrepreneurship, mobility, innovativeness, ecological, economic as well as cultural knowledge rooted in social and business responsibility competences, ability to interact with external actors	podejmowanie ryzyka w zakresie drobnej przedsiębiorczości, wzrost kompetencji ekonomicznych undertaking risk within small entrepreneurship along with increase of economic competences
Instrumenty wsparcia Supportive measures	dowartościowanie doradztwa rolniczego, rozwój podmiotów ekonomii społecznej (przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu) support and empowerment for advice-giving on farming issues, development of units of social economy (thereby counteracting social exclusion)	wszystkie instrumenty polityki spójności, tworzenie przedsiębiorstw społecznych i spółdzielni socjalnych, rola liderów, instrumenty pracy społecznej all measures relevant to cohesion policy, founding of social enterprises and cooperatives, increased role of leaders, social work instruments and measures	kształcenie ustawiczne (edukacja ekonomiczna, inkubatory przedsiębiorczości) lifelong learning (incl. economic education, business incubators)	instrumenty polityki rolnej nakierowanej na nowoczesne rolnictwo measures of agricultural policy focussed on modern farmstead	stymulowanie wielofunkcyjności, edukacja ekonomiczna, szkolenia profesjonalne, instrumenty wsparcia rynku pracy stimulation of multifunctionality, economic education, professional training, labour-market support measures

Źródło: Stanny [2012]; opracowanie własne.
Source: Stanny [2012]; own elaboration.

Należy zwrócić uwagę na możliwości kształtowania kultury ekonomicznej pozwalające na podmiotowe funkcjonowanie jednostki i zbiorowości we współczesnych warunkach gospodarki, jakie są zawarte w instrumentach ekonomii społecznej. Może to mieć miejsce szczególnie na tych obszarach, o których zwykło się mówić „obszary problemowe”. Ekonomia społeczna może stanowić bowiem alternatywę dla rynku, pojawiając się tam, gdzie z jednej strony ujawniają się jego słabości i nieskuteczność działań administracyjnych, a z drugiej – kiedy mamy do czynienia z grupami społecznymi narażonymi na wykluczenie społeczne. Ekonomia społeczna, oferując ramy dla nowych form przedsiębiorczości, może odegrać ważną rolę w rozwoju lokalnym i spójności społecznej.

Uznając, że optymalnym kierunkiem rozwoju regionalnego jest jego indywidualizacja, należy jednak pamiętać o uniwersalnym kreowaniu kultury ekonomicznej, oddziaływaniu na wszystkie jej składniki poprzez proces edukacji ustawicznej. Chodzi o to, by zarówno w edukacji formalnej, jak i poprzez edukację nieformalną, działalność instytucji (finansowych, ngo, media), budować kulturę przedsiębiorczości i etos przedsiębiorcy, przekazywać podstawy wiedzy ekonomicznej (dotyczącej finansów, zarządzania), budować wzory gospodarowania i etykę pracy. Odnosząc te kwestie do elementów kultury ekonomicznej, wskazanych na rysunku 1, można powiedzieć, że chodzi o:

- 1) wprowadzenie do wtórnej socjalizacji ekonomicznej (z wykorzystaniem instytucji wyżej wymienionych) wzorów budowania sumienności, punktualności, kształtowanie nawyków poszanowania własności osobistej i publicznej,
- 2) w odniesieniu do aspiracji ekonomicznych i systemu wartości – kształtowanie wzorów sukcesu i motywacji w realizacji planów,
- 3) dostarczanie podstawowej wiedzy ekonomicznej: znajomości pojęć ekonomicznych, reguł gospodarowania, zbierania, rozumienia i interpretacji danych,
- 4) kształtowanie umiejętności społecznych, głównie umiejętności kooperowania, rozwiązywania konfliktów, komunikacji interpersonalnej, przestrzegania reguł, planowania działań,
- 5) budowanie podstaw konsumpcji refleksyjnej,
- 6) kształtowanie postaw wobec pracy poprzez budowanie etosu pracy, przedsiębiorczości, wspomaganie samooceny,
- 7) zdobywanie kompetencji i ocena rzeczywistości na podstawie wiarygodnych źródeł.

ZAKOŃCZENIE

Zróżnicowanie regionalne obszarów wiejskich ma swoje odzwierciedlenie w odmienności cech kultury ekonomicznej, przekładającej się na adekwatne lub nieadekwatne do współczesnych warunków gospodarowania zachowania i postawy. Zastosowanie wielu działań stymulujących jej rozwój, zwłaszcza poprzez aktywność edukacyjną (formalną i nieformalną), instrumenty aktywizacji zawodowej, w tym wykorzystanie potencjału ekonomii społecznej, pozwoliłoby na stwarzanie warunków sprzyjających rozwojowi tych cech, które z punktu widzenia obecnych reguł gospodarki są najbardziej pożądane. Konsekwentna kreacja prorozwojowej kultury ekonomicznej (związanej z postawami przedsiębiorczymi, aktywnymi, podmiotowymi), stanowi jeszcze jeden ważny czynnik rozwoju gospodarczego i niwelowania niekorzystnych dla poziomu i jakości życia mieszkańców zróżnicowań regionalnych.

LITERATURA

- Gardocka A., 2005. Kultura ekonomiczna jako instytucja. W: Teoretyczne aspekty gospodarowania. Red. D. Kopycińska. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, 231.
- Hałasiewicz A., 2011. Rozwój obszarów wiejskich w kontekście zróżnicowań przestrzennych w Polsce i budowania spójności terytorialnej kraju. http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Ewaluacja_i_analiza/Raporty_o_rozwoju/Raporty_krajowe/Documents/Ekspertyza_Rozwoj_%20obszarow_wiejskich_09082011.pdf [dostęp: listopad 2013].
- Krzyminiewska G., 2010. Kultura ekonomiczna młodzieży wiejskiej i jej znaczenie w rozwoju społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich. Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego, Poznań.
- Krzyminiewska G., 2013. Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy. Przekształcenia. Wyzwania. Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi, 2012. Red. J. Wilkin, I. Nurzyńska. Fundacja na Rzecz Polskiego Rolnictwa, Warszawa.
- Stanny M., 2012. Społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich. W: Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi 2012. Red. J. Wilkin, I. Nurzyńska. Fundacja na Rzecz Polskiego Rolnictwa, Warszawa, 149-174.

DEVELOPMENT OF ECONOMIC CULTURE IN TERMS OF REGIONAL DIFFERENTIATION OF RURAL AREAS

Summary. The article Development of Economic Culture in terms of regional differentiation of rural areas relates to the issue of individualisation of development policies in the area of creating economic culture. Pointing to the nature and significance of economic culture as a factor of economic development, the author advocates a focus on some of the support instruments in order to influence its shape, taking into account Polish regional differences. The article uses the achievements of economic and sociological research based on the methodology of desk research and the use of its own research achievements.

Key words: rural areas, economic culture, regional diversity

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 28.03.2014

Do cytowania – For citation: Krzyminiewska G., 2014. Rozwój kultury ekonomicznej w warunkach zróżnicowania regionalnego obszarów wiejskich. J. Agribus. Rural Dev. 1(31), 81-87.